

ΤΟ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΚΑΙ Ο ΦΡΟΪΝΤ

Παναγιώτης Γ. Συκιώτης
Νευρολόγος-Ψυχίατρος

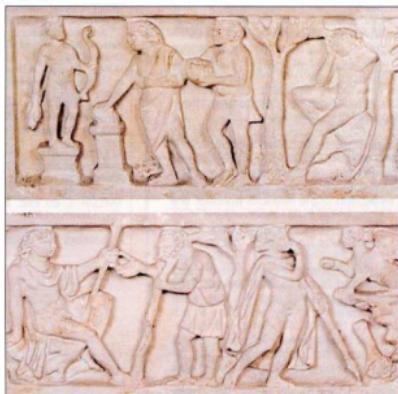
Είναι γνωστός ο ελληνικός μύθος γύρω από το βασιλιά της Θήβας Οιδίποδα, που η μοίρα τού επιφύλαξε να σκοτώσει τον πατέρα του Λαίο και να παντρευτεί τη μητέρα του Ιοκάστη. Το μύθο αυτό δραματοποίησε ο Σοφοκλής στην τραγωδία Οιδίπος Τύραννος. Αυτό το υψηλότερο έργο του αρχαίου δραματουργού και ένα από τα αριστουργήματα της παγκόσμιας δραματικής ποίησης είναι, κατά τον Βίλχελμ Κριστ, «η καταπλήσσουσα τραγωδία της Ειμαρμένης». Ο Οιδίποδας κάνει ό,τι είναι δυνατό, προκειμένου να ξεφύγει από την προφητεία του χρησμού, που προλέγει ότι θα σκοτώσει τον πατέρα του και θα παντρευτεί τη μητέρα του. Όμως δεν το κατορθώνει, και μόλις πληροφορείται ότι εν αγνοίᾳ του προέβη στις αποτρόπαιες πράξεις που είχε προείπει ο χρησμός, υπό το κράτος της απελπισίας, αυτοτιψωρείται τυφλώνοντας τον εαυτό του. Το έργο του αρχαίου ποιητή μάς εκθέτει πώς το διατραχθέν από τον Οιδίποδα έγκλημα αποκαλύπτεται στηγά σιγά μέσα από μια έντεχνη και παρατεινόμενη έρευνα, κατά την οποία έρχονται στο φως ολοένα νέα στοιχεία και ενδείξεις. Υπό το πρίσμα αυτό, η τραγωδία του Σοφοκλή παρουσιάζει καταπληκτική ομοιότητα με την εξελικτική πορεία μιας ψυχαναλυτικής έρευνας.

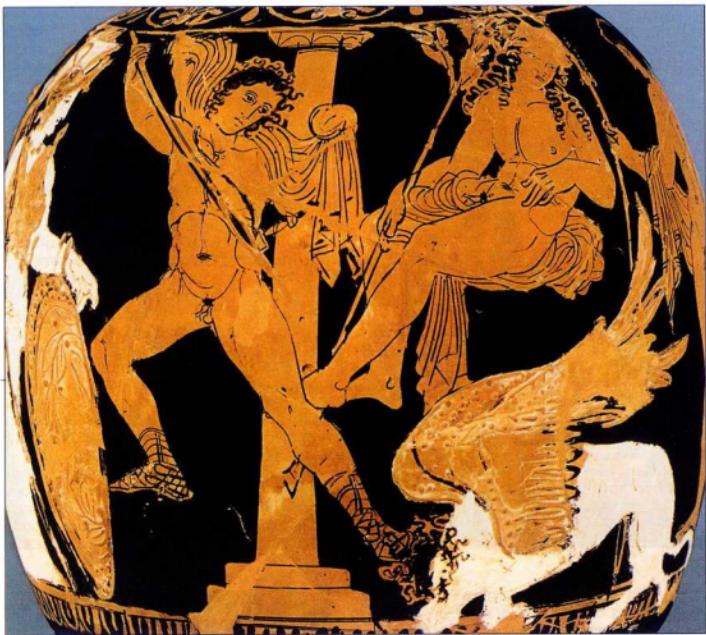
Στη διάρκεια του διαλόγου η Ιοκάστη, μητέρα και σύζυγος του Οιδίποδα, αντιπίθεται στη συνέχιση της έρευνας. Για να δικαιολογησει την αντίθεσή της επικαλείται το γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι ονειρεύτηκαν πώς είχαν παντρευτεί τη μητέρα τους και πως πλάγιαζαν

μαζί της και ότι δεν πρέπει να δίνουμε σημασία σε αυτά τα όνειρα, για να μην μας χαλάνε τη διάθεση (Οιδίπος Τύραννος, στ. 980).

Ού δ' εἰς τὰ μητρὸς μῆ φοβοῦ νυμφεύματα·
πολλοὶ γάρ ἡδὴ καν ὄνειρασιν βροτῶν

1. Ο μύθος του βασιλιά Οιδίποδα σε επτά σκηνές.
Κάλυμμα σαρκοφάγου.
Ζος αι. μ.Χ., Musei Vaticani.

2. Οιδίποδας επιτίθεται με το δόρυ κατά της Σφίγγας.
Ερυθρόμορφη λικνίδος.
Υστερός 5ος αι. π.Χ.
Λονδίνο, British Museum.

μητρὶ Ξυνηνάσθησαν· ἀλλὰ ταῦθ' ὅτῳ παρ οὐδὲν ἔστι, ράστα τὸν βίον φέρει.

Η τραγωδία αυτή στα χέρια ενός ποιητή όπως ο Ευριπίδης, φερ' επιεῖ, ο ποιος βρισκόταν σε αντίθεση προς τους θεούς, θα αποτέλουσε εύκολα πρόσχοιγα για κατηγορητήριο εναντίον των θεών και εναντίον του ανθρώπινου πεπρωμένου. Όμως στα χέρια του θεοσεβουμένου Σοφοκλή ήταν δυνατόν να ταύρει ένα παρόμιο κατηγορητήριο. Ο Σοφοκλῆς ξεπινά τη δυσκολία διά μιας λεπτότατης ευστροφιάς, και όλο ευσέβεια διακηρύσσει πως η περέπτη θητική απαιτεί την υπακοή προς τη θεία θέληση, ακόμη και όταν αυτή επιτάσσει τη διάρρηξη ενός εγκλήματος.

Ο αρκοτράς δεν αντιδρά σε αυτή την θητική, αλλά στην ένοια και το μωστρώμας περιεχόμενο του μύθου. Αντιδρά σαν να ανευρίσκει στον ίδιο του τον εαυτό, μέσυ μιας αυτοανάλυσης, το οιδιόδοειο σύμπλεγμα.

Αντιδρά σαν να διακρίνει στη θέληση των θεών και μέσα στο μυθό, εξιδανικευμένες και εξωραΐζεντες, τη πτυχής του ίδιου του ασυνείδητου: σαν να τον προκαλείται η ανάμνηση πως και ο ίδιος είχε νιώσει κάποιτε την επιθυμία να απομακρύνει, με κάθε τρόπο, τον πατέρα του και να παντρεύει τη μητέρα του. Η φωνή του ποιητή, μέσα από την τραγωδία, είναι σαν να του λέει: «Μάταια προσπαθεῖς να καταπινέψῃς την

ενοχή σου και μάταια επικαλέσαις όλες τις προσπάθειες που κατέβαλες για να καταπινέψεις αυτές τις εγκληματικές τάσεις. Το λάθος σου δεν πάνει να υφίσταται, εφόσον αυτές τις παρορμήσεις δεν κατάφερες να τις εξουδετερώσεις. Παραμένουν ανέπαφες στο υποσυνειδήτο σου».

Στο σημείο αυτού υπάρχει μια ψυχολογική αλήθεια. Διά της απωλήσης στο ασυνειδήτο αυτών των κακών τάσεων, ο ανθρώπος πιστεύει πως μπορεί να ισχυριστεί ότι έπαιψε να είναι υπόλογος γι' αυτές παρ' όλα αυτά, δεν πάνει να αισθάνεται την ευθυνή του, υπό τη μορφή ενός αισθήματος ενοχής, όμως αγνοεί τα κινητά.

Ο Ζίγκουμπν Φρόιντ ανέπτυξε τη θεωρία του οιδιόδοειο συμπλέγματος το 1897, όταν αυτός ήταν 41 ετών. Ένας σπουδαίος σταδιοδόρος στην ιατρική επιστημονική σταδιοδρομία του είναι το 1885, όταν πηγαίνει στην Παρίσι και παρακολουθεί τα μαθήματα του Σαρκώ γύρω από τις εκδηλώσεις της υστερίας και της θεραπείας της διά του υπωταπισμού και της υποβολής.

Κατά τη μετέπειτα ιατρική σταδιοδρομία του, ο Φρόιντ παρατήρησε ότι οι περισσότεροι από τους νευρωτικους ασθενείς του απασχολούνταν κυρίως με σκέψεις και αισθήματα σε ξερουλαϊκού περιεχομένου, κατέλλεξε δε στο συμπέρασμα ότι τα προβλήματα των περισσότερων, αν όχι όλων των νευρωτικών, συσχετίζονταν προς ανάλογες συναισθηματικές τραυματικές αναμνήσεις. Με βάση τις πρώτες αυτές πα-

3. Ο Οιδίποδας λύνει το αίνυγμα της Σφίγγας.
Εσωτερικό ερυθρόμορφης κύλικας. 470-460 π.Χ.
Ρώμη, Musei Vaticani.

ραπτήσεις του και τη μετέπειτα αποκτηθείσα πέρα του, ανέπτυξε τη θεωρία της libido, η οποία αποτελεί τη σπουδώλική στήλη της ορθόδοξης ψυχαναλυτικής θεωρίας.

Ο Φρόιντ καθόρισε τη libido ως το δυναμικό του γενετήσιου εντόκτονο, και τη ψυχική του αντιπρόσωπη. Παραδεχεται ότι το άτομο, κατά τα πρώτα 5-6 έτη της ζωής του, διέρχεται υποχρεωτικά από βασικά στάδια ή περιόδους της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξής του, κατά τα διάρκεια των οποίων η libido υπόκειται σε προκαθορισμένες μεταβολές οι οποίες χαρακτηρίζουν ειδικές φάσεις:

Οι φάσεις αυτές και η συνολική ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη του υποκειμένου επηρεάζονται σημαντικά από την παρέχομενη εκ μέρους του περιβάλλοντος στοργή και αγάπη, η τυχόν αποστέρηση τούτων.

Κατά τη φροιδική θεωρία, η θεμελώντα της σεξουαλικότητας λαμβάνει χώρα κατά τα πρώτα έτη της παιδικής ηλικίας, ενώ η αρχική και πλέον πρώιμη ειδήλλωση αυτής εντοπίζεται ιδιαίτερως σε περιοχές του σώματος οι οποίες, λόγω της φυσιολογικής λειτουργίας τους, διαθέτουν την ιδιότητα να προκαλούν ηδονή. Για το λόγο αυτό καλούνται ερωτογόνες περιοχές. Αυτές είναι η στοματική, η πρωκτική, η ουρηρητική και, κυρίως, η γεννητική.

Η λειτουργία κάθε ερωτογόνου περιοχής αποτελεί το κέντρο της παιδικής ηλικίας:

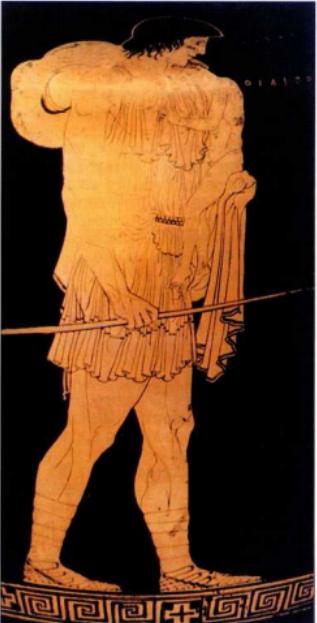
Το μητρικό στήθος αποτελεί το πρωταρχικό αντικείμενο του σεξουαλικού ενστίκτου και ασκεί τεράστια επίδραση στους πλέον ανωτερούς τομείς της νοητικής μας ζωής.

Σε αυτή τη φάση, η αντίθεση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού δεν παίζει ακόμη κανένα ρόλο. Την πρωταρχική θέση κατέχουν οι σαδιστικές και οι πρωκτικές τάσεις. Η στοματική παρόμητη μετα το θηλασμό καθίσταται αυτοερωτική, όπως αυτοερωτική είναι στην αρχή και η πρωκτική παρόμητη.

Η μεταγενέστερη εξέλιξη ακολουθεί για να εκφραστούν το συντομότερο δύο σκοποί. Πρώτον, τα παιδί να παραπτήσει από τον αυτοερωτισμό και να αντικαταστήσει το αντικείμενο της ερωτικής του ικανοποίησης, που αποτελεί μέρος του ίδιου του σώματος του, μέσα από ένα άλλο που του είναι ξένο και εξωτερικό, και δεύτερον να ενοποιήσει τα δάφορα ερωτικά αντικείμενα των διαφόρων παρορμησεών του, μέσα από ένα και μοναδικό. Το αποτέλεσμα αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο εάν από το ενιαίο και μοναδικό αντικείμενο αποτελεί τη σειρά του ένα πραγματικό σώμα όμιο με το δικό του.

Το επιλεγέν σεξουαλικό αντικείμενο ταυτίζεται σχεδόν με εκείνο της στοματικής ικανοποίησης. Αυτό το αντικείμενο, ακομη κι αν έπαψε να είναι το μητρικό στήθος, εντούτοις παραμένει πάντοτε η μητέρα. Επομένως, λέμε πως αυτή αποτελεί το πρώτο ερωτικό αντικείμενο.

Μιλάμε ιδιαίτερως περί έρωτα, όταν οι νοητικές τάσεις του σεξουαλικού ενστίκτου φτάνουν στο σημείο να καταβάλουν κυριάρχη θέση, ενώ οι σωματικές ή αισθησιακές απαίτησεις, οι οποίες σηματίζουν τη βάση αυτού του ενστίκτου,

4. Ο Εύφορφος κρατώντας στα χέρια τον Οιδίποδα.
Ερυθρόμορφος αμφορέας.
Μετά το 450 π.Χ., Πορία,
Bibliothèque Nationale.

έχουν απωθηθεί ή στηγματιά έχειστε. Την περίοδο που η μητέρα καθίσταται ερωτικό αντικείμενο, η νοητική διαδικασία της απώθησης έχει αρχίσει στο παιδί.

Η φάση αυτή της φαλλικής ή γεννητισας περιόδου συμβαίνει μεταξύ του δυο και του δου ετούς της ήλικιας. Σε αυτήν τα άρρενα παιδί προτιλούεται συναισθηματικά προς τη μητέρα και κυριαρχείται από αισθηματα ζηλοτυπίας, φθόνου και μίσους προς τον πατέρα, τον οποίο ανταγωνίζεται με σκοπό την κατάπτηση του αντικείμενου αγάπης, δηλαδή της μητέρας. Αυτός ο συνδυασμός συναισθημάτων ονομάστηκε από τον Φρόιτ οιδιπόδειο σύμπλεγμα.

Το παιδί κατέχεται επίσης από ιδέες και επιθυμίες θανάτου για τον ισχυρό και παντοδύναμο πατέρα τύπου οδηγεί σε φόβους ενδεχομένης αντεκδίησης και αντιποίνων προς τη γεννητικά οργάνων του παιδιού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται ο φόβος της αποκοπής τους (σύμπλεγμα ευνοούματος).

Το θήλυ διέρχεται μέσα από μια αντίστοιχη γεννητικά φάση, με τη διαφορά ότι τούτο αναπτύσσει, αντί του συμπλέγματος ευνοούματος, το λεγόμενο «σύμπλεγμα φθόνου του πένος», ένεκα ελεύθεως πένους, για την οποία καπηγορεί τη μητέρα από την οποία απομακρύνεται συναισθηματικά, για να προσκολληθεί προς τον πατέρα, ο οποίος καθίσταται το νέο ερωτικό αντικείμενο (σύμπλεγμα Ηλέκτρας). Το ανάλογο δηλαδή του οιδιπόδειου συμπλέγματος, το οποίο συμβαίνει στα άρρενα.

Η ομαλή μεταβολή από τη μά φάση στην άλλη γίνεται βαθμιαία και προσδεπτικά, για να παρασχεθεί αρκετός χρόνος για την ικανοποίηση των βιολογικών και ψυχολογικών απαιτήσεων της κάθε

ερωτικούντος ζωντικής και να αποφευχθεί η λεγόμενη «καθήλωση» της libido επί μιας σωματικής περιόδης. Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είναι μια από τις βασικές αιτίες που προκαλούν στους νεαρωτικούς αιθρώπους ένα συναισθήμα τύψεων και ενοχής Ακόμη περισσότερο, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είναι εκείνο που υπεβαίνει στο συνόλο της ανθρωπότητας, στο Εκείνημα της ιστορίας της, το συναισθήμα ενοχής της, το οποίο και αποτέλεσε την υπερτατή πηγή της θρησκείας και της θηθικής.

Τι μας υποδεικνύει λοιπόν το οιδιπόδειο σύμπλεγμα επί της άμεσης παραπτήσης μας στο παιδί την εποχή της επιλογής του ερωτικού του αντικείμενου, πριν από τη λανθάνουσα περίοδο;

Βλέποντας ευκολά πώς ο μικρός ανθρωπάκος μας θέλει να έχει κατ' αποκλειστικότητα τη μητέρα του, πώς η παρουσία του πατέρα του τον δυσαρεστεί, πώς αναστατώνεται όταν ο πατέρας του εκδηλώνει προς τη μητέρα του δειγματα αγάπης και δεν κρύβει την ικανοποίησή του, όταν ο πατέρας του απουσιάζει. Πολλές φορές εκδηλώνει προφορικά και μεγαλοφώνως τα συναισθήματα του και υπόσχεται στη μητέρα του ότι θα την παντρευτεί.

Η συμπεριφορά του μικρού κοριτσιού είναι εντελώς παρόμοια. Κατά την περίοδο της εφηβείας, όταν το σεξουαλικό ένστικτο διαμορφώνεται στην πλήρη ρωμαλεότητά του, τα παλιά οικειότητα αιμομικτικά αντικείμενα επανέρχονται στην επιφάνεια και γίνονται στόχος της libido. Αυτή την περίοδο ολοκληρώνονται και δραστηριοτισιούνται πολύ έντονες συναισθηματικές διαδικασίες οι οποίες είτε προσανατολίζονται προς το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είτε στρέφονται εναντίον αυτού.

5. Αγγειογραφία επρεσομένη από τη θεατρική παράσταση της τραγωδίας Οιδίποδας. Διπλοκονίζονται η Ισάστη, ο Οιδίποδας και πιθανότατα ο γέρος Λαός δύναμης της εἰδοποίησης Βαρύντου του Πολύβου. Σκαλικός κρατήρας 4ου αι. π.Χ. Συροκούσες, Museo Nazionale Archeologico.

Από την εποχή αυτή το άτομο βρίσκεται ενώπιον μιας προσπάθειας, η οποία έγκειται στην απόσπαση του από την κυριαρχία των γονέων. Και μόνο αφού θα έχει επιτληρώσει το σκοπό αυτό θα πάψει να είναι παιδί και θα καταστεί μέλος του κοινωνικού συνδύου. Είναι αλήθεια ότι η ολοκλήρωση αυτή σπανίσεις επιτυγχάνεται κατά τρόπο τέλειο, δηλαδή με μια πλήρη ψυχολογική και κοινωνική επανόρθωση. Ιδίως οι νεαρώτατοι αποτυγχάνουν πλήρως στις προσπάθειες τους.

Υπάρχουν στην ιστορία του πνεύματος διανοητές, οι οποιοι, χάρη στη διαίσθηση και τον εσωτερικό ψυχικό τους πλούτο, κατόρθωνται να εισύδουν στα έγκατα της ανθρώπινης ψυχής και να φωτίσουν τις σκοτεινές πτυχές της κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τα πορίσματα των ερευνών τους όχι μόνο να έχουν καθολική εφαρμογή και σημασία, αλλά και να συμφωνούν στις γενικές γραμμές τους, χωρίς οι διανοητές αυτοί να έχουν στηριχτεί στα ίδια δεδομένα.

Ετοιμάστηκαν τον Πλάτωνα ανευρίσκονται αντιποικίες με ορισμένες βασικές έννοιες της ψυχανάλυσης του Φρόιντ. Σύμφωνα με τη θεωρία του Πλάτωνα, στο ένατο βιβλίο της Πολιτείας, στο ονειρό ικανοποιούνται εικονικά παράνομες επιθυμίες, ενώ η θεωρία του Φρόιντ, που είκοσι τέσσερις αιώνες αργότερα θεμελιώθηκε σε κλινικές παρατηρήσεις επι νευρωτικούς ασθενών, υποστηρίζει ότι το ονειρό έχει ψυχολογική σημασία και νόημα και ότι είναι η βασική οδός που οδηγεί στον ασυνείδητο κόσμο των καταπιεσμένων από την ήμητη συνειδήση πόδων.

Λειτούργησε ο Φρόιντ για το ονειρό (στο κεφάλαιο «Το Ονειρό», *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση*, σ. 137):

«Ο ύπνος επιτρέπει την εμφάνιση και το σχηματισμό των ονειρών διότι χαλαρώνει τον έλεγχο του ανώτερου εγώ. Το κύντρο του ονειρού είναι κάποιος πόδος που τείνει να πραγματοποιεί και που ειρίκεται στο ασυνείδητο απωθημένο διότι ανάγεται εις σεξουαλικά ενορμημάτα της παιδικής ήλικας».

Οι ενεργετοί, κατά Πλάτωνα, αρκούνται να βλέπουν εις το ονειρό τους όσα οι κακοί διαπράττουν στον Εύνιο τους. Τα ενορμημάτα σε τους οποίους ασκετεί η λογοκριασία κατά το ονειρό είναι αξέροντακάρτα, άσερνα, αισχροί από απόψεως ηθικής, αισθητικής, κοινωνικής, αφορούν πράγματα που είναι ακεφαλέματα και που τα σκεπτόμενοι με φρίκη. Οι απωθημένοι αυτοί από τη λογοκριασία πόδοι πάρινον εις το ονειρό μια παραμορφωμένη έκφραση.

Το απληλαγμένο από κάθε ήμητο χαλινό εγώ ενδίδει είς άλλα τα απατητείσα του σεξουαλικού εντόκιου, σ' αυτές που τις έχει καταδικαστεί από καιρό η αισθητική δισταπαδαγώγηση μας και σ' αυτές που έρχονται σε αντίθεση προς όλους τους κανόνες των ήθικών περιορισμών.